Запобігання злочинності серед неповнолітніх

Заросинський Ю.Л., професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права НАВС, кандидат юридичних наук, доцент

Проблема запобігання злочинності неповнолітніх завжди була і є актуальною. Кризові процеси, що відбуваються в державі сприяли зміні суспільних цінностей, значному розшарування населення за рівнем доходів, і обумовили «соціальну дезорієнтацію» населення. За таких обставин певна частина неповнолітніх зробила свій вибір в напрямку порушення закону.

Головна особливість злочинності неповнолітніх міститься в тому, що неповнолітні – це майбутнє будь-якої країни. Діти складають 14,7 % населення країни (6710,7 тис. осіб), і необхідно розуміти, що у перспективі – це 100 % її населення [4]. Саме професійний, морально-правовий та кримінальний багаж кожного покоління підлітків визначає кримінологічну ситуації на майбутні роки, а оскільки цей процес є безперервним то ці тенденції будуть відображатися на ситуації в країні. І тому, зрозуміло, що протидія девіаціям неповнолітніх – головна кримінологічна проблема суспільства.

Від того як здійснюються заходи по недопущенню злочинів дітей залежить стан і тенденції злочинності у майбутньому, оскільки злочинність неповнолітніх – складна форма кримінальної мотивації. Мотивація злочинів неповнолітніх, з одного боку, специфічна, з іншого багатогранна. Реальні полімотивації можуть бути більш складними и заплутаними. Значна частина мотивів примітивна, що пояснюється незрілістю суб'єктів злочинної поведінки. Таким чином, віднесення злочинності неповнолітніх до складних форм кримінальної мотивації. Специфічною особливістю злочинності неповнолітніх є обумовленість кримінальної поведінки даних суб'єктів: зв'язок причин з проведенням їх часу; відносна часова та територіальна обмеженість формування особистості правопорушників; сильна залежність від оточення; своєрідність особистісних, соціально-групових та інших характеристик.

Особливість запобігання злочинності неповнолітніх міститься у тому, що з метою застосування таких дій повинно бути вирішено масштабне завдання по охороні життя і здоров'я підростаючого покоління [1]. І хоча це самостійний напрямок діяльності держави, він тісно пов'язаний з успішним вирішенням кримінологічних проблем.

Запобіжна діяльність, що здійснюється державними органами охоплює широкий комплекс різноманітних за характером заходів, безпосередньо спрямованих на ліквідацію протиправної поведінки неповнолітніх. Об'єктами превентивного впливу є криміногенні фактори, що детермінують формування особи молодих злочинців, ситуації, які обумовлюють правопорушення, полегшують їх скоєння [2]. Це передбачено і конкретизовано у Законі України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», який визначає правові основи діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, на які покладається здійснення соціального захисту і запобігання

правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку [4].

Для його виконання були створені в системі державних органів структури: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ; приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

У здійсненні соціального захисту і профілактики правопорушень серед дітей беруть участь у межах своєї компетенції інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни.

В Законі чітко визначені їх функціональні права та обов'язки. Ця система покликана вирішувати одне загальне завдання – захищати права і законні інтереси неповнолітніх, усунувши паралелізм і неузгодженість у роботі окремих ланок, які в тій чи іншій мірі причетні до цієї справи.

Служби, органи та підрозділи внутрішніх справ України формують систему взаємопов'язаних елементів, об'єднаних єдиними цілями і завданнями, що юридично закріплені у законодавчих та інших нормативних актах. За сучасними умовами у системі ОВС можна виділити два різновиди профілактичної роботи з неповнолітніми. До першого належать служби та підрозділи, що здійснюють профілактичну роботу серед підлітків паралельно з іншими функціями, другий – служби та підрозділи, які спеціально уповноважені здійснювати профілактичну роботу поміж неповнолітніх. Від того, яке місце належить у діяльності перелічених суб'єктів посідає профілактика правопорушень неповнолітніх, залежить і обсяг їх повноважень у цій сфері.

Уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ зобов'язані [4]: проводити роботу щодо запобігання правопорушенням дітей; виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, вчинені дітьми, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; розглядати у межах своєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми; виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; брати участь у правовому вихованні дітей; розшукувати дітей, що зникли, дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади (бродяжать) та спеціальні установи для дітей; виявляти дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво; виявляти осіб, які займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної

продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту; виявляти батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей; вести облік правопорушників, що не досягли 18 років, у тому числі звільнених з спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей; повертати до місця постійного проживання, навчання або направляти до спеціальних установ для дітей у термін не більше восьми годин з моменту виявлення дітей, яких було підкинуто, або які заблукали, або залишили сім'ю чи навчально-виховні заклади; викликати дітей, їх батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників), а також інших осіб у справах та інших матеріалах про правопорушення і у разі ухилення без поважних причин від явки за викликом - піддавати їх приводу; відвідувати правопорушників, що не досягли 18 років, за місцем їх проживання, навчання, роботи, проводити бесіди з ними, їх батьками (усиновителями) або опікунами (піклувальниками); отримувати від підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності відомості, необхідні у зв'язку з матеріалами про правопорушення, що перебувають у її провадженні; затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей, які залишилися без опіки та піклування, - на період до передачі їх законним представникам або до влаштування в установленому порядку, але не більше восьми годин; затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей віком від 11 років, які підозрюються у вчиненні суспільно небезпечних діянь, за які Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі до п'яти років або більш м'яке покарання, і які не досягли віку, з якого за такі діяння особи підлягають кримінальній відповідальності, - до передачі їх під нагляд батьків, осіб, які їх замінюють, або адміністрації навчального чи іншого дитячого закладу, в якому постійно проживає ця дитина, але не більше восьми годин; затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей віком від 11 років, які підозрюються у вчиненні суспільно небезпечних діянь, що підпадають під ознаки діянь, за які Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі понад п'ять років, і які не досягли віку, з якого за такі діяння особи підлягають кримінальній відповідальності, - до доставлення їх до суду для вирішення питання про поміщення їх у приймальники-розподільники для дітей, але не більше дванадцяти годин з моменту їх затримання; здійснювати згідно з чинним законодавством гласні та негласні оперативно-розшукові заходи з метою розкриття кримінальних правопорушень, вчинених дітьми або за їх участю; виявляти, вести облік осіб, які втягують дітей в антигромадську діяльність; проводити обшуки, вилучення та інші слідчі дії відповідно до кримінального процесуального законодавства; проводити за наявності законних підстав огляд дітей, речей, які є при них, транспортних засобів; вилучати документи і предмети, що можуть бути речовими доказами правопорушення або використані на шкоду здоров'ю дітей; складати протоколи про адміністративні правопорушення дітей, а також їх батьків

(усиновителів) або опікунів (піклувальників), які не виконують обов'язків щодо виховання і навчання дітей, інформувати відповідні служби у справах вносити підприємствам, установам та організаціям незалежно від форм власності обов'язкові для розгляду подання про необхідність усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми; доставляти в органи внутрішніх справ на строк до восьми годин дітей, які вчинили адміністративне правопорушення, але не досягли віку, з якого настає адміністративна відповідальність, для встановлення особи, обставин вчинення правопорушення та передачі їх батькам чи особам, які їх замінюють, або у притулки для дітей служб у справах дітей; після встановлення особи дитини невідкладно сповіщати батьків або осіб, які їх замінюють, про адміністративне затримання дитини, а в разі вчинення кримінального правопорушення також інформувати органи прокуратури; повідомляти органи опіки та піклування за місцем перебування дитини про відомий факт залишення його без опіки (піклування) батьків; інформувати відповідні служби у справах дітей про дітей, які затримані чи яким повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень; здійснювати відповідно до законодавства заходи соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк; вести облік правопорушників, що не досягли 18 років, які потребують медичної допомоги, у тому числі звільнених із спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей [4].

Уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ виконують також інші обов’язки та мають інші права, передбачені законодавством.

Саме у сфері протидії злочинності якнайповніше розкриваються загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та психологічні функції суб’єктів запобігання злочинності неповнолітніх.

Ефективність профілактичної діяльності злочинів неповнолітніх залежить від професійної готовності працівників органів внутрішніх справ до її здійснення; наявності чіткого алгоритму дій при використанні спеціального інструментарію для виявлення дисфункціональних сімей, в яких підростають неповнолітні, осіб, що схильні до девіантної, делінквентної та адиктивної поведінки; встановлення особливостей соціальної ситуації їх розвитку, підлітково-молодіжної субкультури, індивідуально-психологічних рис неповнолітніх правопорушників.

Список використаних джерел:

1. Конституція України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua. – Назва з екрану.
2. Закон України «Про міліцію» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua. – Назва з екрану.
3. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua. – Назва з екрану.
4. За даними Державної служби статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua. – Назва з екрану.